

วิเคราะห์ความเชื่อของประชาชนที่มีต่อหลวงปู่แก้ว วัดปู่แก้ว
ตำบลไชยวาน อำเภอไชยวาน จังหวัดอุดรธานี
ANALYSIS OF THE BELIEF OF PEOPLE TOWARDS LOUNG PU KU
KAEW OF KU KAEW TEMPLE IN CHAIWAN SUBDISTRICT,
CHAIWAN DISTRICT, UDONTHANI PROVINCE

¹พระมหาวิระยุทธ วชิรธมฺโม (ลำเณนานัน) ²บุญส่ง ลินธุ์นอก และ ³สมเดช นามเกต

¹Phramaha Virayut Vajiradhammo (Lamnaownan),

²Boonsong Sinthunok and ³Somdet Namket

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ประเทศไทย

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand

¹arithat.loes@mcu.ac.th

Received: January 6, 2023; Revised: February 22, 2023; Accepted: March 25, 2023

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ของการวิจัย คือ 1) เพื่อศึกษาความเชื่อของประชาชน ที่มีต่อหลวงปู่แก้ว วัดปู่แก้ว ตำบลไชยวาน อำเภอไชยวาน จังหวัดอุดรธานี และ 2) เพื่อศึกษาวิเคราะห์ความเชื่อของประชาชนที่มีต่อหลวงปู่แก้ว วัดปู่แก้ว ตำบลไชยวาน อำเภอไชยวาน จังหวัดอุดรธานี เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ผลการวิจัยพบว่า ความเชื่อของประชาชน ที่มีต่อหลวงปู่แก้ว วัดปู่แก้ว ตำบลไชยวาน อำเภอไชยวาน จังหวัดอุดรธานี ยึดมั่นในหลักพระพุทธศาสนา เชื่อในเรื่อง กัมมสัทธา วิปากสัทธา กัมมัสสกตาสัทธา และตถาคตโพธิสัทธา ปฏิบัติตนในการให้ทาน รักษาศีล เจริญภาวนาและเชื่อว่า องค์หลวงปู่แก้ว คือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สถิตอยู่ภายในปรางค์ปู่แก้ว จะคอยปกปักรักษา ตลบันดาล ความสุข ความสำเร็จ และ มีความเชื่อเกี่ยวกับการขอให้หลวงปู่แก้ว ช่วยเหลือในเรื่องที่เกี่ยวกับการเกิด การเจ็บป่วย การทำงาน การสาบาน การบนบาน(บ่า) เมื่อได้รับความสมหวังตามที่ตนปรารถนาจึงจะมีพิธีกรรมการบูชาปรางค์ปู่แก้ว เช่น การแก้บน (ปง) ด้วยสิ่งของเงิน ทอง ปล่อยสัตว์สี่เท้า จำพวก เต่า ปล่อยนก ปล่อยปลาและถวายบังไฟจุดบูชา ซึ่งการบูชา

¹นิสิต,หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย.

²ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร., สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย.

³ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร., สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย.

ข้างต้น เรียกว่า อามิสบูชา นอกจากนั้น ชาวอำเภอภูแก้ว ยังนิยมทำบุญกุศล ด้วยการ ให้ทาน รักษาศีล เจริญภาวนา ร่วมเวียนเทียนวันสำคัญ และเข้าฝึกปฏิบัติธรรม อยู่เนืองๆงานประเพณีบุญเดือนหก (บุญบั้งไฟ) ของอำเภอภูแก้ว ซึ่งตรงกับวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 6 ของทุกปี ชาวอำเภอภูแก้ว อำเภอใกล้เคียง และประชาชนทั่วสารทิศ ที่ศรัทธาในความศักดิ์ของหลวงปู่แก้ว จะเดินทางมาร่วมงานทำบุญ และถือโอกาสมาทำการแก้บน (ปง) ซึ่งคนทั้งหลายเชื่อ ว่า การแก้บน (ปง) ด้วยการจุดบั้งไฟถวายบูชา จะทำให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สถิตในหลวงปู่แก้ว ชอบมากที่สุด อันมีผลต่อด้านจิตใจของผู้ทำการบูชาอย่างยิ่ง

คำสำคัญ : ความเชื่อ, ประชาชน, หลวงปู่แก้ว, วัดภูแก้ว,

Abstract

This research is the qualitative research by having its purposes, that is, 1) study the belief of people towards Loun Pu Ku Kaew in Ku Kaew temple of Chaiwan Subdistrict, Chaiwan District, Udonthani Province and 2) to analyze the belief of people towards Loun Pu Ku Kaew in Ku Kaew temple in Chaiwan Subdistrict, Chaiwan District, Udonthani Province. The results of the research are found that: The worship as mentioned above is called as material worship. In addition, people of Ku Kaew District prefer to make merits by giving things, preserving precepts, practicing meditation, walking around the church in the holy day and always practicing Dhamma. The festival in the sixth month (Boonbangfaiy) of people in Ku Kaew District is relevant to full moon day of the sixth lunar month in every year. People in Ku Kaew District, and near Districts and people in general directions who have the faith in the sacred of Loun Pu Ku Kaew will participate in the meritorious festival and to take this opportunity to fulfill their vows by majority of people believing that to fulfill the vows with the fire display for worshipping is to make the sacred things located in the Ku Kaew stupa in great deal of pleasure effecting on the people who perform worshipping.

Keywords : faith, people, Loun Pu Ku Kaew, Ku Kaew Temple,

บทนำ

คนในสังคมไทยมักมีความเชื่อในเรื่องต่างๆ กัน ได้แก่ความเชื่อทางศาสนา เช่น คนทำดีได้ดี ได้ไปสวรรค์ คนทำชั่วต้องตกนรก ความเชื่อในเรื่องโชคชะตา เช่น ชีวิตจะดำเนินไปตามวันเดือนปีเกิด หรือ ชีวิตถูกลิขิตไปตามเส้นลายมือของคนนั้น ความเชื่อในเรื่องไสยศาสตร์ เช่น เชื่อเรื่องผี สางเทวดา การทำเสน่ห์ ความเชื่อในเรื่องสิ่งศักดิ์ต่างๆ เช่น เชื่อเรื่องคาถาอาคม วัตถุมงคล

เครื่องรางของขลังต่างๆ หรือความเชื่อในเรื่องคนโบราณเล่าสืบทอดกันมา เช่น พิธีทำบุญต่างๆ ฝึบอบ ฝึแม่่มาย จิ้งจกหัก ความเชื่อในเรื่องอื่นๆ เช่น การกลับชาติมาเกิด บ้านเรือนหรือที่อยู่อาศัยของคนไทยนั้น มีความเชื่อหลายอย่างสอดแทรกอยู่ (ธวัช ปุณโณทก, 2528 :17) ความเชื่อเหล่านี้ได้สืบทอดต่อกันมายาวนานหลายชั่วอายุคน ความเชื่อเหล่านี้นับเป็นภูมิปัญญาชาวบ้านประเภทหนึ่งที่เป็นองค์ความรู้ เรื่องความปรับตัวต่อสภาพแวดล้อมให้สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข บรรพบุรุษของคนไทยได้พัฒนาภูมิปัญญาเหล่านี้จากการสังเกต การลองผิดลองถูกฝึกฝนและประสบการณ์ (มณี พะยอมยงค์, 2536 :36) จึงถ่ายทอดสู่ลูกหลานผ่านความเชื่อเรื่องคุณค่าคำสอนหรือพิธีกรรม แต่ในความเชื่อทางพระพุทธศาสนาจะแตกต่างออกไป และเกี่ยวข้องกับสังคมไทยสืบมาเป็นเวลายาวนานจนถึงปัจจุบัน อิทธิพลของพระพุทธศาสนาได้ซึมซาบเข้ากับสังคมไทยทั้งทางวัตถุและจิตใจ จะเห็นได้จากศาสนวัตถุ ปุชนิยสถาน และวิถีชีวิตของคนไทยได้น้อมนำเอาพุทธสัญลักษณ์และหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาเป็นที่พึ่งทางใจในการดำเนินชีวิต (พระภวนาวิริยคุณ (เผด็จ ทตตชีโว), 2551 : 57) ศาสนวัตถุได้กลายเป็นสัญลักษณ์ของชุมชน เช่น พระพุทธรูป สลุป พระปรารค์ เป็นต้น พุทธสัญลักษณ์เหล่านี้สะท้อนให้เห็นความศรัทธาในพุทธศาสนาของศาสนิกชนได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “พระพุทธรูป” หรือ “พระพุทธรูปภูมิการ” ที่ถือเป็นสิ่งที่เคารพสักการบูชาเป็นที่พึ่งทางใจ และเป็นสัญลักษณ์ตัวแทนของพระพุทธเจ้าที่พุทธศาสนิกชนสร้างขึ้นด้วยจิตใจ มีความศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธเจ้า เพื่อเป็นเครื่องระลึกถึงและเตือนจิตใจที่เป็นรูปธรรมในการสักการบูชา (วรนนท์ ชวัลลพาทกร, 2544 : 43) ความเชื่อหรือศรัทธาตามหลักพระพุทธศาสนา เป็นความเชื่อที่ประกอบด้วยเหตุผลที่ผ่านการกลั่นกรองแล้วจากปัญญานี้ทางพระพุทธศาสนาจึงเรียกว่า “สัทธาญาณสัมปยุตต์” (แก้ว ชิตตะขบ, 2553 : 15) ศรัทธาที่ประกอบด้วยความรู้การถือเอาสิ่งที่ตนเองรู้ตนเห็นโดยปราศจากการใช้ปัญญาพิจารณาให้รู้ถึงเหตุและผลเป็นความเชื่อที่ขาดปัญญาพิจารณาถึงเหตุผลความเชื่อเช่นนี้เรียกว่า “สัทธาญาณวิปยุตต์” อนึ่งถ้าเชื่อตามเขาวัวเรียกว่า “อโหัมภักศรัทธา”

จากค่านิยมเดิมที่ยกย่องคนดี คือ คนมีคุณธรรมและเชื่อในกฎแห่งกรรม ตามสำนวนที่ว่า “ทำดีได้ดีทำชั่วได้ชั่ว” ในปัจจุบันได้จางหายไปกับคนไทยรุ่นใหม่สังคมไทยได้เปลี่ยนค่านิยมไปยกย่องวัตถุนิยม คือ คนที่มีเงินทองมีอำนาจและผลตอบแทนของการทำดีได้ดี “ดี” ในความหมายของคนรุ่นใหม่ คือ ได้วัตถุนิยมของเงินทองชื่อเสียงเกียรติยศทั้ง ๆ ที่ผู้ที่ได้รับการยกย่องเป็นผู้ประพฤดิเสื่อมเสียแต่สังคม ไม่ได้ให้ความสนใจความประพฤติ หรือวิธีการที่ทำให้ได้มาซึ่งวัตถุนิยมของเหล่านั้น เพียงแต่ขอให้ได้มาเป็นพอ จึงเกิดสำนวนที่นำมาใช้ในสังคมใหม่ว่า “ทำดีได้ดีมีที่ไหนทำชั่วได้ดีมีถมไป” (พระมหาเปรม (โอภาโส) กองคำ, 2542 : 36) ซึ่งแสดงให้เห็นถึงผลกระทบของความเชื่อเรื่องกรรมในสังคมไทยได้คลอนแคลนสังคมเกิดความเข้าใจเรื่องกรรมคลาดเคลื่อนไปจากความเป็นจริงและไม่เชื่อในชีวิตของคนเรามีความจำเป็นต้องมีศรัทธา

วัดกุแก้ว บ้านเพียบ หมู่ 8 ตำบลไชยวาน อำเภอไชยวาน จังหวัดอุดรธานี วัดกุแก้ว เป็นวัดสังกัดมหานิกาย ตั้งอยู่ในเขตเทศบาลตำบลไชยวาน ทางด้านทิศ ตะวันออก ของที่ว่าการอำเภอไชยวาน ประมาณ 2.5 กิโลเมตรวัดกุแก้วถือได้ว่าเป็นดินแดนอารยธรรม ที่ล้ำค่าอีกแห่งหนึ่งของจังหวัดอุดรธานี วัดกุแก้วมีตำนานเล่าขานสืบทอดกันมาอย่างยาวนาน เมื่อประมาณ ร.ศ 101 ได้พบ

บันทึกจากรอยจารึก ไว้ในใบเสมา ความว่า มีพระอุดมคัมภีร์หนึ่ง มีชื่อว่า พระอาจารย์ อุ่ม ได้เดินธุดงค์มาจากภูริังกา จังหวัดนครพนม เมื่อก่อนนั้นบริเวณที่ตั้งวัดแห่งนี้ เป็นป่าดงดิบมีสัตว์ร้ายอาศัยอยู่มากมาย ใครหลัดหลงเข้าไป ส่วนมากไม่ค่อยมีชีวิตรอดกลับมาได้ พระอาจารย์ อุ่ม เป็นผู้ค้นพบหลักฐานซากปรักหักพัง ของวัดร้างแห่งนี้ และได้ เกณฑ์ชาวบ้านใน ละแวกนั้น ช่วยกันบูรณะก่อตั้งเป็นวัดขึ้นมาใหม่ (คือ วัดกุ้งแก้วในปัจจุบัน) ก่อนจะค้นพบในครั้งนั้น พระอาจารย์ อุ่ม ได้ปฏิบัติธรรมนั่งสมาธิ ใต้ต้นมะม่วงขนาดใหญ่ วันนั้นเป็นวันพระตรงกับวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 6 ฝนตกหนัก เกินฟ้าผ่านบริเวณใกล้เคียง หลายครั้ง พอฝนหยุดตกตะวันบ่าย คล้อยแสงพระอาทิตย์สาดส่องลอด ใต้กิ่งมะม่วง กระทบสิ่งแวววาว สะท้อนไปทั่วบริเวณ พระอาจารย์ อุ่ม รู้สึกประหลาดใจมองไปที่เนินดินซึ่งเป็นจอมปลวกขนาดใหญ่ จึงได้พบว่าแสงแวววาว นั้น เกิด จาก เศียรพระพุทธรูป ซึ่งถูกห่อหุ้ม ด้วย ปลวกจอมมิตองค์ เมื่อถูกฝนชะล้าง จึงปรากฏเป็นองค์พระ พระอาจารย์อุ่มดีใจมาก ก็กราบพร้อมอธิษฐานว่า ขอเป็นผู้บูรณปฏิสังขรณ์สร้างวัดขึ้นมาใหม่ ต่อมาได้ชักชวนชาวบ้านละแวกนั้น และ ชาวบ้านใกล้เคียง ช่วยกันทำความสะอาดองค์พระ และ อัญเชิญออกจากจอมปลวก ประดิษฐานไว้เป็นที่กราบไหว้บูชาในที่สมควร ซึ่งพระพุทธรูปองค์นี้ เป็นพระพุทธรูปเนื้อทองทองสัมฤทธิ์ มีหน้าตักกว้าง 90 ซม. สูง 150 ซม. เกศเป็นแก้วแวววาว ซึ่งพระพุทธรูปองค์นี้ ก็คือ “หลวงปู่แก้ว” จึงเป็นประเพณีประจำปีของท้องถิ่นที่มีความเชื่อความศรัทธาของประชาชนภายในอำเภอไชยวาน ได้สืบทอดปฏิบัติมาอย่างยาวนานถึงปัจจุบัน

จากประเด็นที่กล่าวมาแล้วนี้ แสดงถึงอิทธิพลต่างๆ ของพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับหลักความเชื่อหรือความศรัทธาของประชาชน อันประด้วยเหตุ และผล มีสติปัญญาที่จะเข้าใจนามธรรมได้แล้ว และสนใจเรียนรู้สิ่งใหม่ดังนั้น ผู้วิจัยในฐานะพุทธศาสนิกชน เป็นพระภิกษุสงฆ์รูปหนึ่งในพระพุทธศาสนา ผู้มีความเชื่อความศรัทธา จึงมีความสนใจอย่างยิ่งในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่อง “ความเชื่อของประชาชนที่มีต่อหลวงปู่แก้ววัดกุ้งแก้ว ตำบลไชยวาน อำเภอไชยวาน จังหวัดอุดรธานี” อันจะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษา และนำไปประยุกต์ใช้เพื่อให้ทราบถึงความเชื่อหรือศรัทธาของประชาชนที่มีต่อหลวงปู่แก้วต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาความเชื่อของประชาชน ที่มีต่อหลวงปู่แก้ว วัดกุ้งแก้ว ตำบลไชยวาน อำเภอไชยวาน จังหวัดอุดรธานี
2. เพื่อศึกษาวิเคราะห์ความเชื่อของประชาชนที่มีต่อหลวงปู่แก้ว วัดกุ้งแก้ว ตำบลไชยวาน อำเภอไชยวาน จังหวัดอุดรธานี

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง ความเชื่อของประชาชนที่มีต่อหลวงปู่แก้ว วัดกุ้งแก้ว ตำบลไชยวาน อำเภอไชยวาน จังหวัดอุดรธานี เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยได้มีรูปแบบการวิจัย ดังนี้

1. เอกสารชั้นปฐมภูมิในการวิจัยนี้ผู้วิจัยได้กำหนดเอกสารที่เป็นปฐมภูมิประกอบการศึกษา ได้แก่ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช 2539

2. เอกสารชั้นทุติยภูมิในงานวิจัยนี้ผู้วิจัยได้แบ่งเอกสารชั้นทุติยภูมิออกเป็น 4 ส่วน ได้แก่ 1.เอกสารชั้น อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา โยชน 2.เอกสารวิชาการทางพระพุทธศาสนา ทั้งที่เป็นหนังสือ และตำรา 3. เอกสารที่เป็นงานวิจัย วิทยานิพนธ์ และดุษฎีนิพนธ์ที่เกี่ยวข้อง 4.เอกสารทางวิชาการอื่น ๆ เช่น วารสาร นิตยสาร สื่อสิ่งพิมพ์ สื่อออนไลน์ ที่เกี่ยวข้อง

3. ศึกษาข้อมูลภาคสนาม จะใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึกแบบมีโครงสร้าง โดยใช้แบบสัมภาษณ์ที่ผ่านอาจารย์ผู้เชี่ยวชาญ ปรับปรุงเป็นที่เรียบร้อยแล้วตามกรอบของการศึกษาวิจัย โดยใช้บุคคลที่ได้คัดเลือกโดยใช้เกณฑ์ ของการศึกษาเรื่องวิจัย ตามเกณฑ์ที่ผู้วิจัยกำหนดไว้ จำนวน 25 รูป/คน เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลที่มีความน่าเชื่อถือในทางวิชาการ

4.เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ครั้งนี้ คือ แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง กล้องถ่ายรูป เครื่องบันทึกเสียง และผู้ช่วยเก็บข้อมูลวิจัยภาคสนาม 1 คน เพราะการศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพภาคสนาม เพื่อให้ได้ข้อมูลตรงกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย

5.การวิเคราะห์ข้อมูลวิธีวิเคราะห์ข้อมูล ใช้ประเด็นปัญหาเป็นตัวตั้ง แล้วหาคำตอบจากข้อมูลที่เก็บและรวบรวมไว้ เพื่อให้เป็นไปตามกรอบแนวคิดในการศึกษาวิจัยที่ได้ตั้งไว้แล้ว ส่วนข้อมูลสัมภาษณ์ผู้ที่เกี่ยวข้อง วิเคราะห์ด้วยวิธีการเชิงพรรณนา วิธีการนำเสนอ เป็นการนำเสนอผลการวิจัยแบบเชิงพรรณนา (Descriptive) ต่อไป

ผลการวิจัย

จากการศึกษาเรื่อง ความเชื่อของประชาชนที่มีต่อหลวงปู่แก้ว วัดกู่แก้ว ตำบลไชยวาน อำเภอไชยวาน จังหวัดอุดรธานี สรุปผล ดังนี้

1. ความเชื่อของประชาชน ที่มีต่อหลวงปู่แก้ว วัดกู่แก้ว ตำบลไชยวาน อำเภอไชยวาน จังหวัดอุดรธานี ประกอบด้วย 2 ด้านดังนี้

1.1 ด้านพระพุทธศาสนา วางหลักศรัทธา ไว้ 4 ประการคือ

1) กัมมสัทธา เชื่อกรรมเชื่อกฎแห่งกรรมเชื่อว่า กรรมมีอยู่จริงกรรมใดที่กระทำโดยเจตนา กรรมนั้นย่อมเป็นอันทำไม่ว่าจะเป็นกรรมดีหรือกรรมชั่วย่อมเป็นปัจจัยให้ผลดีและไม่ดีสืบต่อไป

2) วิปากสัทธาเชื่อผลของกรรมเชื่อว่าผลของกรรมมีจริงกรรมทำแล้วต้องมีผล และต้องมี เหตุผลดีเกิดจากกรรมดีผลชั่วเกิดจากกรรมที่ชั่ว

3) กัมมัสสกตาสัทธา คือเชื่อว่าสัตว์มีกรรมเป็นของตนใครทำกรรมใดไว้จะต้องเป็นเจ้าของ กรรมนั้นและจะต้องเสวยวิบากของกรรมนั้น

4) ตถาคตโพธิสัทธาคือเชื่อความตรัสรู้ของพระพระตถาคตเจ้าเชื่อมั่นในความเป็นผู้ตรัสรู้ ศีลของพระพุทธเจ้า

พระพุทธเจ้าได้วางหลักการเอาไว้ในโอวาทปาติโมกข์ ซึ่งกำหนดไว้ให้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต ที่เรียกว่า โอวาท 3 ประการ คือ เว้นจากการทำชั่วทั้งปวง การทำความดี และการทำจิตใจให้ผ่องใส จากหลักการดังกล่าว พุทธศาสนิกชนจึงนำมาเป็นแนวในการประพฤติปฏิบัติ จนเกิด เป็น ศาสนาพิธี ที่นำไปสู่การประกอบพิธีกรรม ประเพณี บุญกรรม ที่เรียกว่า บุญกิริยาวัตถุ 3 คือ ทาน ศีล ภาวนา เพื่อการดำเนินชีวิตที่เป็นสุขต่อไป

1.2 ด้านการดำเนินชีวิต ชาวอำเภอภูแก้ว มีความเชื่อในอำนาจศักดิ์สิทธิ์ขององค์หลวงปู่แก้วที่จะสามารถบันดาล ให้การดำเนินชีวิตประสบความสำเร็จสมปรารถนาในเรื่องต่อไปนี้

- 1) การเกิด
- 2) การเจ็บป่วย
- 3) การประกอบกิจการงาน อาชีพ
- 4) การสาบานตนแสดงความบริสุทธิ์
- 5) การบนบาน (บ่า) และการแก้บน(ปง)

ด้วยความเชื่อในหลักพระพุทธศาสนาและอำนาจศักดิ์สิทธิ์ในองค์หลวงปู่แก้ว ที่มีผลต่อการดำเนินชีวิต ชาวอำเภอไชยวาน จึงมีพิธีกรรมการบูชา ดังนี้

- 1) อามิสบูชา คือ การบูชาด้วยสิ่งของ ซึ่งประกอบด้วยสิ่งต่อไปนี้

- 1.1) ดอกไม้ ธูปเทียน (ขันธ 5,ขันธ 8)
- 1.2) ปลอยสัตว์ 4 เท้า เช่น กบ เต่า แตน หรือ ปลอยนก ปลอยปลา
- 1.3) มอบถวายเงินให้แก่ทางวัดปู่แก้ว
- 1.4) ก่อสร้างถาวรวัตถุขึ้นในวัดปู่แก้ว

1.5) การจุดบั้งไฟบูชา เป็นการบูชาครั้งใหญ่ ที่เกี่ยวกับประเพณีบุญเดือนหก (บุญบั้งไฟ) ซึ่ง ตรงกับวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 6 ของทุกปี จึงมีผู้คนมาร่วมบุญพิธีที่วัดปู่แก้วจำนวนมากส่วนใหญ่จะเป็น ผู้ที่มาแก้บน(ปง) พิธีกรรมการบูชาในงานบุญเดือนหก (บุญบั้งไฟ) นี้ ต้องอาศัยพ่อจ่า เป็นผู้ดำเนินการ ประกอบพิธีและรวมกันที่ละหลายคน เป็นกลุ่ม เป็นคณะ ตลอดวันจนกว่าจะแล้วเสร็จพิธีการบูชาจะ เริ่มต้นที่ บุคคลหรือ คณะบุคคล เข้าไปรวมกันที่ศาลาในอาราม โดยมีขันธ 5 และ แผ่นกระดาษที่ เขียนชื่อบุคคลหรือคณะบุคคลที่มา พร้อมบอกจุดประสงค์ของการบูชา และบางคน หรือบางคณะ อาจมีเงินใส่ซองแนบวางบนจานดอกไม้ธูปเทียน (ขันธ 5) ด้วยเมื่อพ่อจ่า หรือ ผู้ช่วยพ่อจ่า รับขันธ 5 ทั้งหมดไว้แล้ว จากนั้นพ่อจ่าจะจุดเทียน พร้อมกับนำพาทุกคนในศาลา กล่าวคำบูชาพระรัตนตรัย กล่าวคำขอมาพระรัตนตรัยตาม ลำดับ จากนั้นพ่อจ่า ก็จะเปล่งเสียงกล่าวคำบอกแจ้ง เรื่องราวทั้ง ปวงให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ได้รับทราบ ถือว่าพ่อจ่าเป็นสื่อกลางระหว่างผู้ที่มาบูชา กับองค์หลวงปู่แก้ว เมื่อ พ่อจ่ากล่าวจบ ทุกคนในศาลากราบพร้อมกัน 3 ครั้งแล้วทยอยออกจากศาลา พร้อมกับสิ่งนำมาเป็นเครื่องบูชา คือ บั้งไฟ หากเป็นบั้งไฟขนาดเล็กจะจุดถวายให้เสร็จในวันนั้นโดยจะจุดเอง หรือ มอบ ให้ตัวแทนทางวัดจุดก็ได้

- 2) ปฏิบัติบูชา คือ การปฏิบัติตนให้อยู่ในกรอบของศีลธรรม ซึ่งประกอบด้วย

2.1) การให้ทาน ได้แก่ การบริจาคสิ่งของ ปัจจัย 4 หรือ เงินบริจาค ที่มอบให้โดยตรง หรือ จัดทำเป็นต้นดอกเงิน เฉพาะบุคคลหรือรวมกันเป็นหมู่คณะ ซึ่งการให้ทานของชาว

อำเภอภูแก้วในงานประเพณีบุญเดือนหก(บุญบั้งไฟ) ชาวบ้านมีความเชื่อว่าจะได้บุญกุศลมากกว่าการทำบุญ ในเวลาอื่นๆ ด้วยงานประเพณีบุญเดือนหก (บุญบั้งไฟ) เป็นงานที่ยิ่งใหญ่ จัดเพียงปีละหนึ่งครั้งเท่านั้น เพราะความเชื่อในกัมมัสถา และวิปากัสถา

2.2) การรักษาศีลก็ได้แก่ พิธีกรรมการปฏิบัติธรรมเพื่อถวายเป็นพุทธบูชาและพิธีกรรม ปฏิบัติธรรมเพื่อถวายบูชาของคหหลวงปู่แก้วที่สถิตอยู่ในปราศรัยด้วย โดยเริ่มตั้งแต่การประชาสัมพันธ์ เชิญชวนพุทธศาสนิกที่สนใจจะเข้าอบรมการปฏิบัติในงานประเพณีบุญเดือนหก(บุญบั้งไฟ) ตลอด 3 วัน 2 คืนและพอถึงวันเริ่มงานพุทธศาสนิกชนก็จะนุ่งขาวห่มขาวเพื่อมาลงทะเบียนกันตั้งแต่เวลาเช้า และสมทานศีล 8 ตลอด 3 วัน 2 คืน ทั้งนี้ก็เพื่อให้ได้รับประโยชน์คือ เพื่อเป็นการสืบต่ออายุ พระพุทธศาสนาเป็นพุทธานุสรณ์ ถวายเป็นพุทธบูชาในนามมงคล “ฉลอง แห่งการตรัสรู้”เพราะมีความเชื่อในตถาคตโพธิสัทธา

2.3) การภาวนา ก็สืบเนื่องจากการรักษาศีล เมื่อประชาชนมารักษาศีลอุโบสถศีลแล้วย่อม กระทำการเจริญสมาธิ เจริญภาวนาเพื่อให้ถึงจิตอันสงบ เพราะมีความเชื่อในเรื่องเชื่อกัมมัสถา วิปากัสถา กัมมัสสกตาสถา และตถาคตโพธิสัทธา เพื่อที่จะให้ได้ถึงซึ่งนิพพาน

2.4) การบวชป่า เป็นการบูชาอีกอย่างหนึ่งที่ชาวอำเภอภูแก้วได้ถือปฏิบัติสืบต่อกันมา โดย ต้นเหตุ มาจากการที่บุคคลผู้บวช ได้มาบนบาน ขอพร จากองค์หลวงปู่แก้ว เอาไว้ก่อนแล้ว หากเกิด ประสบผลสำเร็จในสิ่งที่ปรารถนา จะมาบวชให้ 3 วัน 5 วัน หรือ มากกว่า ก็สุดแต่ผู้บนบานจะ กำหนดไว้เอง ต่อมาภายหลัง ปรากฏว่า สิ่ง ที่ตนบนบานหรือ ที่ขอเอาไว้ ได้สำเร็จผลตามปรารถนา คนผู้นั้นก็จะกลับมาบวชอยู่ประจำที่วัดภูแก้ว จนครบกำหนดจำนวนวันที่ตนตั้งใจไว้ หรือ ที่เคยเปล่ง วาจาไว้ การบวชลักษณะนี้ เรียกว่า บวชป่า

2. วิเคราะห์ความเชื่อของประชาชนที่มีต่อหลวงปู่แก้ว วัดภูแก้ว ตำบลไชยวาน อำเภอไชยวาน จังหวัดอุดรธานี ใน 5 ด้าน ดังนี้

2.1 ความเชื่อด้านความเป็นสิริมงคลต่อชีวิต การบูชาหลวงปู่แก้ว วัดภูแก้ว ตำบลไชยวาน อำเภอไชยวาน จังหวัดอุดรธานี และตำนานที่เกี่ยวข้องสะท้อนถึงการแพร่กระจายของพุทธศาสนาในดินแดนไทยมาแต่โบราณ นอกจากนี้ การสร้างพระพุทธรูปยังสัมพันธ์กับการเกิดชุมชนเมืองต่าง ๆ อันก่อให้เกิดคติความเชื่อและประเพณีวัฒนธรรมร่วมกันของผู้คนหลากหลายชาติพันธุ์ โดยเฉพาะในภาคอีสานของไทยที่มีกลุ่มชนมากมายอาศัยอยู่ โดยมีหลวงปู่แก้ว วัดภูแก้ว ตำบลไชยวาน อำเภอไชยวาน จังหวัดอุดรธานี และสิ่งสำคัญทางพุทธศาสนาเป็นศูนย์กลางแห่งจิตใจในสังคมไทย สำหรับในดินแดนภาคอีสานของไทยความเชื่อเรื่องการบูชายังสัมพันธ์กับคติการบูชาพระพุทธรูปโดยมุ่งแสดงศรัทธาว่า คนที่เกิดความเชื่อศรัทธาต่อพระพุทธรูปใดควรจะต้องไปสักการบูชาพระพุทธรูปองค์นั้น ปรากฏเป็นประเพณีวัฒนธรรมการบูชาสักการะ บุญประจำปี เมื่อถึงวันสำคัญของตนเอง ก็จะไปกราบไหว้ สักการบูชา เช่น วันเกิด วันครอบครัว วันแต่งงาน เป็นต้น ก็ย่อมไปกราบไหว้ขอพร ต่อองค์หลวงปู่แก้ว ดังนั้น ชาวอีสานในจังหวัดอุดรธานี ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน จึงให้ความสำคัญว่าในชีวิตควรมีโอกาสเดินทางไปไหว้หลวงปู่แก้ว เพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ชีวิตตนเองและครอบครัว

2.2 ความเชื่อด้านความหลังและศักดิ์สิทธิ์ การปฏิบัติต่อหลวงปู่แก้ว ก็ยังเป็น ประเพณีที่มีอิทธิพลต่อจิตใจของพุทธศาสนิกชนชาวอุดรธานี เพราะถ้าไม่มีพุทธศาสนาที่ไม่สามารถ ทราบได้ว่า หลวงปู่แก้ว วัดภูแก้ว ตำบลไชยวาน อำเภอไชยวาน จังหวัดอุดรธานี มีความศักดิ์สิทธิ์ เช่นไร เนื่องจากพระพุทธศาสนาและหลวงปู่แก้วเป็นสิ่งที่คู่กันและเป็นสิ่งที่ยึดถือปฏิบัติกันมาตั้งแต่ บรรพบุรุษจนกลายเป็นประเพณีที่สืบทอดกันมายาวนาน การปฏิบัติที่สืบทอดกันเหล่านี้ ล้วนได้รับ อิทธิพลมาจากความเชื่อเรื่องหลวงปู่แก้วว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์สามารถแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ได้ จาก ความศักดิ์สิทธิ์ของหลวงปู่แก้วนี้ จึงทำให้เกิดการสร้างสิ่งประดิษฐ์ และการสักการบูชาตามมา เป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ กลายเป็นประเพณีที่จะต้องปฏิบัติต่อสิ่งที่ตนเองเคารพนับถือและปฏิบัติ สืบไป

3.3 ความเชื่อด้านความแคล้วคลาดปลอดภัย คติความเชื่อความศรัทธาต่อการปฏิบัติ เกี่ยวกับการปฏิบัติธรรมด้วยการบูชา ด้วยอามิสและปฏิบัติบูชาต่อองค์หลวงปู่แก้วในด้านความ แคล้วคลาดปลอดภัยนั้น ตามความเชื่อของพุทธศาสนิกชนชาวอีสานไทยถือว่าชีวิตคนเรามีความ เกี่ยวพันกับเคราะห์กรรมต่าง ๆ ซึ่งตนเองได้กระทำไว้ในชาตินี้และชาติก่อน และอีกทางหนึ่ง เกี่ยวข้องกับเคราะห์หรืออุบาทว์ ซึ่งเกิดขึ้นตามอำนาจแห่งดวงดาวในชะตาชีวิตที่ตนเกิดมา ถ้าชีวิต ของคนเราผ่านมาถึงปีเดือนที่จะมีเคราะห์ร้าย หรือเหตุขัดข้องใดๆ ก็ตามบุคคลนั้นก็จะต้องหาทาง สะเดาะเคราะห์ให้พ้นไป จึงได้มีการไปกราบไหว้บูชาหลวงปู่แก้ว วัดภูแก้ว ตำบลไชยวาน อำเภอ ไชยวาน จังหวัดอุดรธานี เพราะมีความเชื่อว่าการไหว้หลวงปู่แก้วมีอานิสงส์มาก สามารถป้องกัน อันตรายให้กับผู้ที่ได้สักการบูชาอย่างแน่นอน

3.4 การปฏิบัติด้วยอามิสบูชาและปฏิบัติบูชา หลวงปู่แก้ว วัดภูแก้ว ตำบลไชยวาน อำเภอไชยวาน จังหวัดอุดรธานี ถือได้ว่าเป็นปูชนียวัตถุที่ทรงไว้ด้วยคุณค่า ทั้งทางด้านประวัติศาสตร์ และ ศาสนาอีกทั้งยังเป็นสิ่งที่สูงค่า ควรแก่การเคารพบูชาอย่างสูงสุด หากมีโอกาสได้เก็บรักษาไว้ ควรบูชาด้วยความเคารพ เนื่องจากพระบรมสารีริกธาตุชิ้นหาได้ยาก และยังเป็นสิ่งที่ประเสริฐสุดใน ไตรภพที่มนุษย์ และเทวดาพึงสักการะ เพราะมีปรากฏแก้ว จึงทำให้ชาวพุทธ อำเภอภูแก้ว นำ หลักธรรมที่กล่าวมาข้างต้นนั้นมาใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวัน เพราะเชื่อว่าธรรม เหล่านี้ย่อม เป็นหลักในการดำเนินชีวิตที่ดี สมควรแก่การยึดถือ เพื่อความผาสุกในชีวิตนอกจากนี้ ปรากฏแก้ว ยังเป็นพุทธาสนุคติ มีลักษณะที่เตือนสติของผู้พบเห็น สร้างความร่มเย็นเป็นสุขให้เกิดแก่ จิตใจ ให้มี พลังและความมั่นใจที่จะปฏิบัติภารกิจของตนต่อไป ด้วยความไม่ประมาทตั้งตนอยู่ใน โอวาทปาฏิ โมกข์ ที่ว่า จะไม่ทำบาปทั้งปวง จะทำแต่ความดีและจะทำจิตใจให้ผ่องใสแต่เมื่อเกิด ทุกข์ภัยก็หัน หน้าเข้าหาพระธรรมเข้าหาปรากฏแก้วเพื่อเป็นหลักในการยึดเหนี่ยวจิตใจของคนชาว อำเภอภู แก้ว

3.5. ความสำคัญต่อสังคม ความเชื่อของประชาชนชาวเมืองอุดรธานี ที่มีต่อหลวงปู่ แก้วนั้น ถือได้ว่าเป็นความเชื่อศรัทธาที่เกิดขึ้นด้วยความเชื่อทางพระพุทธศาสนา คือ ความเชื่อเรื่อง กฎแห่งกรรม ความเชื่อเรื่องตายแล้วเกิดใหม่ ความเชื่อเรื่องกฎแห่งธรรมชาติ และความเชื่อเรื่อง นรกสวรรค์ ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ทั้งนี้เมื่อเปรียบเทียบกับความเชื่อที่อยู่นอกศาสนาพุทธ คือ ความเชื่อ เกี่ยวกับวิทยาคม ความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ความเชื่อเรื่องผีสิงเทวดา ความเชื่อเรื่องโหราศาสตร์

ความเชื่อเรื่องเคล็ดและการแก้เคล็ดทางไสยศาสตร์ ถือได้ว่า ความเชื่อในศาสนาพุทธเป็นความเชื่อที่เป็นธรรมชาติ คือเชื่อด้วยเหตุและผล พิจารณาเห็นด้วยปัญญาอันเห็นแจ้งของคน เมื่อประชาชนมีความเชื่อต่อหลวงปู่แก้ว แล้วได้ทำการบูชาสักการะ ด้วยอามิสบูชาและปฏิบัติบูชาแล้ว ความเชื่อศรัทธา ย่อมส่งผลต่อความเป็นสิริมงคลต่อชีวิต ความเชื่อว่าหลวงปู่แก้วมีความขลังและศักดิ์สิทธิ์ เชื่อว่าเมื่อบูชากราบไหว้แล้วทำให้แคล้วคลาดปลอดภัยต่ออุปสรรคนานาประการ มีความสำคัญต่อตนเอง ต่อครอบครัว และสังคม จนเกิดเป็นประเพณีพิธีกรรมต่างๆ ขึ้นสืบมา

อภิปรายผล

จากการศึกษาเรื่อง ความเชื่อของประชาชนที่มีต่อหลวงปู่แก้ว วัดปู่แก้ว ตำบลไชยวาน อำเภอไชยวาน จังหวัดอุดรธานี มีประเด็นสำคัญที่สามารถนำมาอภิปรายผล ดังนี้

พิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาในทุกขั้นตอน เป็นการถ่ายทอดปรัชญาความเชื่อลงไปในพิธีกรรม เพื่อเป็นแนวทางที่จะได้ถ่ายทอดพระธรรมคำสอนพระพุทธเจ้า ศาสนพิธีต่างๆ ที่เป็นพิธีกรรมจึงเกิดขึ้นหลังจากที่มีศาสนาแล้ว ซึ่งเป็นการสร้างโอกาสในการแสดงธรรมของพุทธองค์ผ่าน กิจกรรมต่างๆ ที่มีคนหมู่มากรวมกันประกอบกิจกรรมอย่างเดียวกัน เหตุที่มีพิธีกรรมนั้นเพราะ เนื่องมาจาก โอวาท 3 (หัวใจของพุทธศาสนา) คือการทำความดี ละเว้นความชั่ว ทำจิตใจให้ บริสุทธิ์ หลักการนี้ทำให้พุทธบริษัทหันมาประกอบกิจกุศล เรียกว่า บุญกิริยาวัตถุ 10 ที่ตั้งแห่งการ ทำบุญ, ทางทำความดี กิจกรรมในงานบุญประเพณี ฮิต 12 พระพุทธศาสนาจึงสอดแทรกหลักธรรมคำสอนเหล่านี้เข้าไป ในพิธีกรรมกระบวนการสร้างและอาศัยศรัทธาที่เกิดขึ้นจากกระบวนการนี้สั่งสอนธรรมชั้นสูงยิ่งขึ้นไป เพื่อให้พุทธชนเกิดองค์ความรู้และนำความรู้นั้นไปขัดเกลาตัวเองให้เกิดปัญญา มีดวงตาเห็นธรรม สามารถนำศีลสมาธิและปัญญาไปปรับใช้ในชีวิตประจำวัน ทำให้เกิดองค์กรแห่งความดีงามทำให้ ผู้คนมีความสุข สังคมสงบสุขในที่สุด ซึ่งสอดคล้องกับ พระมหาสุรพล จนทวนโณ (ธรรมประโยชน์) การศึกษาวิเคราะห์ศรัทธาที่มีต่อหลวงปู่พระเจ้าแสนสามหมื่น ของชาวพุทธในเขตอำเภอโซ่พิสัย จังหวัดบึงกาฬ ผลการวิจัยพบว่า หลักศรัทธาในพระพุทธศาสนาเถรวาท ได้มุ่งศึกษาเกี่ยวกับหลักศรัทธาในคัมภีร์พระพุทธศาสนาถึงความหมายของศรัทธาในพระไตรปิฎก และตามทรรศนะของนักวิชาการทั่วไป ความสำคัญของศรัทธาในพระพุทธศาสนา ศรัทธาเป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่สุดในการปฏิบัติทางศาสนามนุษย์ ความศรัทธาในพระรัตนตรัย อันเป็นมูลเหตุให้เกิดศรัทธา โดยศรัทธานั้นแบ่งออกเป็น 4 ประการ คือ 1) กัมมสัทธา เชื่อกรรมกฎแห่งกรรม เชื่อว่ากรรมมีอยู่จริง 2) วิปากสัทธา เชื่อวิบาก ผลของกรรม เชื่อว่าผลของกรรมมีจริง 3) กัมมัสสกตาสัทธา เชื่อความที่สัตว์มีกรรมเป็นของตน แต่ละคนเป็นเจ้าของ จะต้องรับผิดชอบเสวยวิบาก เป็นไปตามกรรมของตน และ 4) ตถา คต โพธิสัทธา เชื่อความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า มั่นใจในองค์พระตถาคต ว่าเป็นพระสัมมาสัมพุทธะ ทรงพระคุณอันประเสริฐ ตรัสธรรม บัญญัติวินัยไว้ด้วยดี ทั้งนี้ ยังได้กล่าวถึงคุณค่าและประโยชน์ของศรัทธาในพระพุทธศาสนา จะเห็นได้จากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่าง พบว่า ผู้วิจัยมีความเข้าใจในหลัก

ศรัทธาในพระพุทธศาสนา ตระหนักถึงความสำคัญของศรัทธา เข้าใจการเกิดขึ้นของศรัทธา ตลอดจนประเภทของศรัทธาเป็นอย่างดีเยี่ยม

องค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษา

ความเชื่อของประชาชนที่มีต่อหลวงปู่แก้ว วัดแก้ว ตำบลไชยวาน อำเภอไชยวาน จังหวัดอุดรธานี เป็นความเชื่อที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อวิถีชีวิตของคนชาวอำเภอแก้ว เพราะความเชื่อและพิธีกรรม ที่ได้กระทำด้วยจิตใจอันเชื่อมโยงในพุทธศาสนา ต่อหลวงปู่แก้ว จึงก่อให้เกิดความมั่นคงทาง เศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง ประเพณีและวัฒนธรรม นอกจากนั้น ยังใช้เป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้ เป็นศูนย์อบรมปฏิบัติธรรม เพื่อปลูกจิตสำนึกที่ดีแก่เยาวชน ประชาชนและพุทธศาสนิกชนทั่วไปให้เป็นผู้มีจิตใจน้อม เข้าถึงซึ่งพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์และยึดถือไว้เป็นที่พึ่งอัน ประเสริฐของชีวิตตลอดไป การบูชาสักการะ ด้วยอามิสบูชาและปฏิบัติบูชาแล้ว ความเชื่อศรัทธานี้ ย่อมส่งผลต่อความเป็นสิริมงคลต่อชีวิต ความเชื่อว่าหลวงปู่แก้ว มีความขลังและศักดิ์สิทธิ์ เชื่อว่าเมื่อบูชากราบไหว้แล้วทำให้แคล้วคลาดปลอดภัยต่ออุปสรรคนานาประการ มีความสำคัญต่อตนเอง ต่อครอบครัว และสังคม จนเกิดเป็นประเพณีพิธีกรรมต่างๆ ขึ้นสืบมา

เอกสารอ้างอิง

- แก้ว ชิตตะขบ. (2553). *หลักการถือศีลปฏิบัติธรรม*. กรุงเทพฯ: สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ.
- ธวัช ปุณโณทก. (2528). *ความเชื่อพื้นบ้านอันสัมพันธ์กับชีวิตในสังคมอีสานในวัฒนธรรมพื้นบ้าน*. *คติความเชื่อ*. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พระภาวนาวิริยคุณ (เผด็จ ทตตชีโว). (2554). *ศรัทธารุ่งอรุณแห่งสันติภาพโลก*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : รุ่งศิลป์การพิมพ์ (1977) จำกัด.
- พระมหาเปรม (โอภาโส) กองคำ. (2542). *ศึกษาวิเคราะห์ศรัทธาของชาวพุทธไทยในปัจจุบัน*. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาสุพล จนทวนโณ (ธรรมประโยชน์). (2561). *การศึกษาวิเคราะห์ศรัทธาที่มีต่อหลวงปู่พระเจ้าแสนสามหมื่น ของชาวพุทธในเขตอำเภอโซ่พิสัย จังหวัดบึงกาฬ*. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มณี พะยอมยงค์. (2536). *วัฒนธรรมพื้นบ้านคติความเชื่อ*. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วรนนท์ ชีวาลทิพากร. (2544). *พระพุทธรูปคู่บ้านคู่เมือง*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : ทิพาการพิมพ์.